

СЕКЦІЯ 1 СОЦІАЛЬНІ СТРУКТУРИ ТА СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ

ЗМІНИ СПРИЙНЯТТЯ ПОЗИЦІЙ У СОЦІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ У ВОЄННИЙ ЧАС: ПОКОЛІННИЙ ВИМІР

CHANGES IN THE PERCEPTION OF POSITIONS IN SOCIAL SPACE DURING WARTIME: THE GENERATIONAL DIMENSION

Статтю спрямовано на висвітлення поколінних особливостей змін сприйняття позицій у соціальному просторі, зумовлених воєнним періодом.

Емпіричну базу розвідки становили масиви даних Інституту соціології НАН України за 2020 р. (N=1800) та 2021 р. (N=1800), об'єднані разом, а також масив 2024 р. (N=4101). Покоління вирізнялись на основі дорослішання індивідів протягом однакового історичного періоду. Фінальна поколінна класифікація налічувала шість категорій: повоєнне покоління, покоління раннього застою, покоління пізнього застою, покоління перебудови, покоління Незалежності, покоління євроінтеграції. Сприйняття індивідами позицій в соціальному просторі передбачало звернення до двох ключових параметрів: сходинки соціальної драбини та задоволеності власним становищем у суспільстві. Для поглиблення інтерпретації відмічених трендів також було вжито низку додаткових індикаторів.

У воєнний час відбулось стирання поколінних відмінностей в оцінках індивідами власного соціального становища. До війни за сприйняттям соціальної позиції відокремлювались два найстарші покоління, в яких значення цих показників були нижчими, тоді як у двох наймолодших поколіннях вони були вищими. Натомість у воєнний період відбулось зростання значень показників у старших поколіннях та зменшення – у молодших. Водночас у двох поколіннях середнього віку змін у самооцінках у воєнний час зафіксовано не було. Вказаний тренд може пояснюватись розбіжностями в установках: старші покоління мають виражені орієнтації на суспільне благо, зокрема збереження державної незалежності на фоні самоексклюзії та самопожертви. Натомість у молодших поколінь більш виражені індивідуалістичні та матеріалістичні орієнтації, є вищий рівень фінансових домагань, а звідси – менше бажання миритись із життєвими негараздами та більше невдоволення ними.

Ключові слова: сприйняття соціальної позиції, соціальна структура, покоління, соціальні зміни, воєнний час.

The article aims to highlight the generational features of changes in the perception of positions in the social space caused by the war period.

The empirical basis of the investigation was the merged data of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine for 2020 (N=1800) and 2021 (N=1800). The data for 2024 (N=4101) was also analyzed. Generations were distinguished based on the maturation of individuals during the same historical period. The final generational classification included six categories: the post-war generation, the generation of early stagnation, the generation of late stagnation, the generation of perestroika, the generation of Independence, and the generation of European integration. Individuals' perception of their position in the social space was measured using two key indicators: the step on the social ladder and satisfaction with their own position in society. Several additional indicators were also used to deepen the interpretation of the observed trends.

During wartime, generational differences in individuals' self-assessments were erased. Before the war, the two oldest generations had the lowest values for the indicators, while the two youngest had the highest. In contrast, during the war period, the values of the indicators increased in the older generations and decreased in the younger ones. At the same time, no changes in self-assessments were recorded in the two middle-aged generations during wartime. Differences in attitudes can explain this trend. The older generations have a strong orientation towards the public good, particularly maintaining state independence. In contrast, younger generations are more individualistic and materialistic, with a high level of financial demands.

Key words: perception of social position, social structure, generation, social changes, wartime.

УДК 316.346.36:355.1(477)«364»
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.70.1>

Малиш Л.О.

д.соц.н., доцент кафедри соціології
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»

Вступ. Кризові явища, до яких належить війна, зумовлюють зміни в багатьох соціальних підсистемах, що має наслідком рух індивідів по щаблях соціоструктурних ієрархій. Його напрями та інтенсивність є неоднаковими для різних соціальних категорій. Так, гендер, тип населеного пункту, регіон, позиція на ринку праці та інші ознаки можуть не лише зумовлювати відмінності в кількості ресурсів, якими володіють особи, але й також визначати те, яким чином буде відбуватись фор-

мування уявлень індивіда про нові умови існування, на основі яких вироблятиметься стратегія пристосування до нових умов.

Одним із важливих чинників для формування адаптивних стратегій населення є його поколінна належність. Набуті представниками певних поколінь цінності та настанови є підґрунтям для оцінювання ситуації та джерелом для подальших реакцій на неї.

Поколінний аналіз бере початок у працях Карла Мангайма [9] та Хозе Ортеги і Гассета [7],

розвиваючись у роботах Уільяма Штрауса та Ніла Гоува [11; 12] та інших [6; 8; 10]. У вітчизняній соціології було реалізовано низку дослідницьких проєктів, присвячених характеристиці соціоструктурних параметрів та життєвих шансів окремих вікових категорій. Так, було вивчено перехід української молоді від освіти до праці [5], у результаті чого детально висвітлено освітній рівень молоді та чинники освітньої мобільності, характеристики зайнятості молодих українців, а також їх детермінацію освітою й походженням. Окремо слід відзначити працю «Перевесники Незалежності. Силуети покоління у часі та подіях», де колективом вітчизняних науковців було здійснено всебічний розгляд покоління ровесників Незалежності: окреслено теоретико-методологічне підґрунтя поколінного аналізу та на широкому спектрі емпіричних даних зроблено констатації щодо його соціодемографічних характеристик, цінностей і атитюдів [3].

Висновки попередніх розвідок переконливо доводять існування відмінностей у соціодемографічних профілях представників різних поколінь, їх атитюдах та сприйнятті тих чи тих соціальних процесів і явищ. Відповідно, постає питання: чи будуть покоління відмінності зберігатись під час кризових явищ, зумовлених війною, і наскільки різними вони будуть? Попри всю драматичність стану, в якому зараз перебуває український соціум, зумовлені ним зміни потребують осмислення та інтерпретації. Отже, цю статтю присвячено висвітленню поколінних особливостей сприйняття соціальних позицій у воєнний період, що є актуальним з огляду на потребу визначення адаптивного потенціалу окремих категорій населення та з'ясування того, які з них є найбільш уразливими у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Залежно від дослідницьких завдань поколінним класифікаціям властива різна деталізація, що призводить до варіативності в кількості виокремлених категорій. На пострадянському просторі є поширеним як фокус на порівнянні дихотомії радянське – пострадянське покоління [13], так і більш детальні схеми [3; 4].

Спільною рисою перелічених підходів, є, за влучним спостереженням Сергія Макєєва, операціоналізація єдності умов формування представників одного покоління, які своєю чергою зумовлюють подібність їхніх цінностей та поведінкових практик, через звернення до поняття події [2]. У такій смисловій оптиці вона розуміється як певна точка відліку для виникнення нового якісного етапу розвитку соціальної системи, на якому переформатовуються стратифікаційні порядки та структури і виникають нові конфігурації нерівностей [1].

Застосовуючи вказаний концепт у періодизації розвитку українського соціуму, одержимо два масштабні історичні проміжки – радянські часи та розбудову незалежної України, кожен з яких поді-

ляється низку етапів. У межах першого виокремлюються утворення СРСР (1922–1923 рр.); передвоєнний період (1923–1941 рр.); воєнний період I (1941–1945 рр.); післявоєнний період (1945–1953 рр.); відлига (1953–1964 рр.); застій (1964–1985 рр.); перебудова (1985–1991 рр.). Другий період включає етапи становлення України як незалежної держави (1991–1994 рр.); допомаранчевий період (1994–2004 рр.); доєвропейський період (2004–2013 рр.); європейський період (2013–2022 рр.); воєнний період II (2022 – донині).

Адаптуючи описану періодизацію до вжитку в аналізі масивів даних, в одне покоління через їх незначну кількість було об'єднано народжених у передвоєнний, післявоєнний, перший воєнний періоди та відлигу. Період застою з огляду на відзначену неоднорідність було розбито на дві частини (відлік другої з 1972 р), а тривалість періоду обмежено смертю В. Брежньєва у 1982 р. Невелика тривалість періоду становлення України спонукала до його з'єднанням із доєвропейським періодом. Воєнне покоління залишилось поза обстеженням через його недоступність у силу малого віку його представників. Для спрощення технічної реалізації класифікації під час розрахунків роки на межі періодів відносились до більш пізнього періоду.

Враховуючи, що повноліття за чинним законодавством настає у 18 років, індивідів було віднесено до певного покоління тоді, коли більша частина їх формування (принаймні 10 років) припадала на певний історичний період. Фінальна поколінна класифікація, покладена в основу подальших порівнянь, мала наступний вигляд: повоєнне покоління (до 1954 року народження); покоління раннього застою (1955–1964 р.н.); покоління пізнього застою (1965–1973 р.н.); покоління перебудови (1974–1984 р.н.); покоління Незалежності (1985–1994 р.н.); покоління євроінтеграції (починаючи з 1995 р.н.).

Таким чином, самооцінка розташування в соціальному просторі буде аналізуватись крізь призму вказаних шести поколінь із відмінним соціальним досвідом, а звідси – особливими стилями пристосування до нових умов.

Емпіричну базу дослідження становили масиви даних Інституту соціології НАН України за 2024 р. (N=4101), 2020 р. (N=1800) та 2021 р. (N=1800). Перший містив інформацію про актуальний стан справ, два інших, об'єднаних разом, були придатні для визначення довоєнних характеристик поколінь, що уможливлювало фіксацію змін поглядів, зумовлену воєнним часом. Злиття масивів за 2020 та 2021 рр. було покликано збільшити наповненість поколінних категорій задля їх точнішого аналізу. У результаті параметри кожного із шести поколінь вимірювались двічі, а відповідні підвібірки були досить добре наповненими для аналізу (таблиця 1).

Таблиця 1
Обсяги поколінних підвибірок у масивах
у довоєнний і воєнний періоди

Покоління	2020+2021 рр.		2024 р. ¹	
	N	%	N	%
Повоєнне покоління (ПовП)	526	14,6	194	4,7
Покоління раннього застою (ПРЗ)	714	19,8	727	17,7
Покоління пізнього застою (ППЗ)	548	15,2	873	21,3
Покоління перебудови (ППер)	722	20,1	826	20,1
Покоління Незалежності (ПН)	707	19,7	840	20,5
Покоління євроінтеграції (ПЄ)	383	10,6	642	15,7
<i>Загалом</i>	3600	100	4102	100

Згідно з таблицею 1, за досліджуваний проміжок часу поколінна структура вибірок зазнала змін: значимо зменшилась частка представників повоєнного покоління (з 14,6% до 4,7%) та зросла частка належних до євроінтеграційного, а також пізнього застійного поколінь (з 15,2% до 21,3% та з 10,6% до 15,7% відповідно¹). Враховуючи методологічні особливості проведення опитувань у воєнний час, вказані зрушення можуть зумовлюватись як гіршою досяжністю старших за віком респондентів і кращою – молодших, так і більшими втратами саме серед літніх респондентів або й комбінацією обох цих чинників.

Зробити точні висновки щодо вікового розподілу населення можна буде лише на основі повних статистичних даних. Водночас відмічене падіння чисельності найстаршої вікової категорії дещо знижує точність одержаних висновків щодо їх кількісних параметрів, хоча й не перешкоджає виявленню ключових тенденцій змін.

Самооцінку розташування індивідів у соціальному просторі віддзеркалювали два ключові індикатори. По-перше, позиція індивідів на так званій соціальній драбині², яка відповідала їхнім інтегральним уявленням про власне місце в соціумі. По-друге, їх задоволеність своїм становищем у суспільстві, яка становить афективний компонент самооцінки позиції³. Використання двох індикаторів самооцінки позиції давало змогу встановити міру збігу трендів їх часових змін.

За розміщенням на соціальній драбині у довоєнний час вирізнялось повоєнне покоління, представники якого мали найнижчі самооцінки власної позиції (таблиця 2). Середнє значення цього

показника в народжених у період раннього застою виявилось дещо більшим, аніж у тих, хто з'явився на світ після Першої світової війни, але меншим, аніж у решти поколінь. Відмінності в позиціях наступних поколінь були не настільки виразними: середні значення сходінок між їх парами (пізнього застою та перебудови, перебудови та Незалежності, Незалежності й євроінтеграції) не мали значимих розбіжностей⁴.

У воєнний час намітилась тенденція до згладжування поколінних відмінностей у розташуванні на соціальній драбині: значимо відрізнялись середні значення сходінок лише поколінь перебудови та раннього застою. Це спричинено одночасним зростанням значень показника в поколінні раннього застою та повоєнному, а також зниженням – у поколіннях Незалежності й євроінтеграції. Місце представників поколінь перебудови та пізнього застою на соціальній драбині не зазнало темпоральних змін.

Таблиця 2
Динаміка позицій представників різних
поколінь на соціальній драбині

Сходінка на соціальній драбині	ПовП	ПРЗ	ППЗ	ППер	ПН	ПЄ
Довоєнний період						
С	2,94	3,19	3,52	3,70	3,80	3,94
СВ	1,27	1,21	1,21	1,15	1,16	1,16
Воєнний період						
С	3,65	3,34	3,45	3,59	3,50	3,48
СВ	1,36	1,27	1,29	1,19	1,16	1,22

Примітка: С – середнє, СВ – середньоквадратичне відхилення.

Поколінні тренди оцінок задоволеності власним становищем подібні до описаних для сходінок соціальної драбини (таблиця 3). До війни виокремлювались два наймолодших (Незалежності й євроінтеграції) та два найстарших (повоєнне та раннього застою) покоління, де перша пара презентувала мінімальні частки незадоволених і максимальні – задоволених ним⁵. Оцінки всередині пари не мали значимих відмінностей, тоді як між парами вони різнились. Проміжну позицію займали покоління пізнього застою та перебудови, представники яких частіше, аніж євроінтеграційного, обурювались своїм соціальним становищем, хоча і вдоволених ним було більше, аніж у повоєнному.

За роки війни сприйняття соціального становища, подібно до сходінок соціальної драбини, уніфікувалось – єдину розбіжність становило переважання частки задоволених ним у повоєнному поколінні над аналогічним показником для поколінь Незалежності та євроінтеграції. Відмічена тенденція була наслідком зростання оптимізму серед двох молодших поколінь і його спадання – серед двох старших на тлі відтворення настроїв поколінь пізнього застою та перебудови.

⁴ Тут і далі відмінності в значеннях показника значимі на рівні $p \leq 0,014$, перевірка розбіжностей із застосування критерію Даннета.

⁵ Тут і далі відмінності у значеннях показника значимі на рівні $p = 0,01$.

¹ Відмінності значимі на рівні $p = 0,01$.

² Запитання було сформульовано таким чином: «Уявіть собі, що на сходінках такої собі «драбини» розташовані люди з різним становищем у суспільстві: на найнижчій – ті, хто має найнижче становище, а на найвищій – ті, хто має найвище положення. На яку із цих сходінок ви поставили б себе?», а віяло відповідей включало сходінки від 1 до 7.

³ Запитання в опитувальнику було таким: «Якою мірою Ви в цілому задоволені своїм становищем у суспільстві натеper?», з альтернативами: 1 – скоріше не задоволений; 2 – важко сказати, задоволений чи ні; 3 – скоріше задоволений.

Таблиця 3
Динаміка задоволеності представників різних поколінь власним становищем у соціумі, %

Задоволення становищем у соціумі	ПовП	ПРЗ	ППЗ	ППер	ПН	ПЄ
Довоєнний період						
Скоріше не задоволений	50,9	46,6	40,0	38,8	30,6	26,4
Важко сказати, задоволений чи ні	35,8	35,6	38,2	36,8	39,7	43,9
Скоріше задоволений	13,3	17,8	21,8	24,4	29,7	29,8
Воєнний період						
Скоріше не задоволений	31,6	40,9	38,6	41,6	40,3	37,8
Важко сказати, задоволений чи ні	34,6	34,3	37,8	35,7	39,4	43,1
Скоріше задоволений	33,9	24,7	23,5	22,7	20,3	19,1

Подібність динаміки самооцінок індивідами різних аспектів позиції в просторі нерівностей відповідає загальному тренду змін сприйняття ситуації (таблиця 4). Так, за задоволеністю життям⁶ у довоєнний час найсуттєвіше різнилися також дві пари поколінь протилежного віку – найстарші повоєнне та раннього застою були антагоністичними до наймолодших незалежного та євроінтеграційного. У перших значимо переважали частки різною мірою невдоволених життям, тоді як у других – скоріше задоволених⁷.

Протягом війни різні покоління опитаних перестали диференціюватись за рівнем задоволеності життям завдяки поліпшенню самопочуття представників трьох старших поколінь. Серед них зменшились частки незадоволених життям⁸ і зросли серед тих, хто ним скоріше вдоволений. Щоправда, відсотки осіб із максимальною задоволеністю життям не зазнали змін, лишившись доволі невисокими.

Таким чином, динаміка самооцінок індивідами різних аспектів свого життя виявилась подібною. Нагадал їй властиві такі тенденції: підвищення значень показників у старших поколіннях, зниження в наймолодших та відтворення в тих, які презентують середній вік. Можна запропонувати два альтернативні пояснення такого стану речей. Згідно з першим, темпоральні зміни самооцінок позицій представниками різних поколінь є синхронними до змін у них об'ємів дефіцитних соціальних ресурсів. За другим, помічені покоління особливості самооцінок статусу зумовлені

⁶ На запитання: «Якою мірою Ви задоволені своїм життям загалом?» було передбачено відповіді: 1 – зовсім не задоволений; 2 – скоріше не задоволений; 3 – важко сказати, задоволений чи ні; 4 – скоріше задоволений; 5 – цілком задоволений.

⁷ Тут і далі відмінності в значеннях показника значимі на рівні $p=0,01$.

⁸ Серед покоління пізнього застою – лише частка скоріше не задоволених життям.

не тільки і не стільки його об'єктивними характеристиками, скільки попереднім досвідом і умовами формування самих індивідів.

Таблиця 4
Динаміка задоволеності життям представників різних поколінь, %

Задоволення становищем у соціумі	ПовП	ПРЗ	ППЗ	ППер	ПН	ПЄ
Довоєнний період						
Зовсім не задоволений	15,8	10,5	8,6	5,7	5,0	4,2
Скоріше не задоволений	34,0	31,0	26,5	23,9	20,7	13,9
Важко сказати, задоволений чи ні	24,7	27,9	30,1	28,8	26,6	32,2
Скоріше задоволений	23,6	28,9	31,6	37,6	42,3	44,0
Цілком задоволений	1,9	1,8	3,3	4,0	5,5	5,8
Воєнний період						
Зовсім не задоволений	6,4	4,7	6,2	5,7	8,0	6,0
Скоріше не задоволений	22,6	19,0	18,5	20,0	17,2	19,4
Важко сказати, задоволений чи ні	24,8	27,8	27,9	28,9	30,0	32,9
Скоріше задоволений	40,6	44,5	42,8	40,3	39,6	36,0
Цілком задоволений	5,5	4,0	4,5	5,1	5,3	5,7

Щодо першого припущення згадаймо, що три старші покоління мали суттєво гірші економічні можливості, ніж три молодші: приблизно в половини їх представників наявні проблеми з оплатою будь-яких категорій товарів – від дорогих на кшталт машини або квартири до продуктів харчування, тоді як серед трьох молодших поколінь таких близько третини (у поколінь перебудови та Незалежності) або й п'ята частина (серед євроінтеграторів). Отже, підвищення самооцінки власного статусу в респондентів зі старших поколінь не має опертя на їх матеріальне становище, яке не покращилось із війною.

Кращі пояснювальні можливості має звернення до поколінних особливостей атитюдів. Передусім фінансові домагання в старших поколіннях є помітно нижчими, ніж у молодших. Причому, у 2024 р. медіанне значення суми грошей на члена родини, необхідної для нормального життя⁹, в повоєнному поколінні становило еквівалент 292 доларів, у поколінні раннього застою – 366 дол., а в решти поколінь – 487 дол. Між двома точками виміру значення показника у двох старших поколіннях коливається у межах 3 дол., тоді як

⁹ Питання формулювалось таким чином: «Скільки грошей потрібно зараз Вашій родині в розрахунок на одну особу на місяць, щоб жити, за Вашими уявленнями, нормально?»

в усіх інших воно зросло щонайменше на 52 дол., що становить прояв самоексклюзиву з боку індивідів літнього віку.

Доволі суттєвими виявились поколінні відмінності в життєвих пріоритетах¹⁰. У повоєнному та поколінні раннього застою найбільша вага надавалась державній Незалежності, на яку вказало близько третини респондентів, ще приблизно п'ята частина з них відмітила благополуччя дітей, а також безпеку. Той самий перелік пріоритетів, хоча й без домінування якогось із них (кожен вибрав біля 20% опитаних) мало й покоління пізнього застою. Для покоління перебудови та Незалежності найважливішими стали безпека та добробут дітей, вибрані приблизно чвертю їх представників, тоді як інші сфери набрали не більше 14,2%. І нарешті, євроінтеграційне покоління вирізнило з-поміж інших сфер безпеку (30,2%), приділивши решті альтернатив суттєво меншу увагу – на них вказало від 1,6% (цікава робота) до 13,4% (державна Незалежність). Примітно, що значення матеріального добробуту в цьому поколінні було вищим, ніж у будь-якому іншому (10% на протигау 0,6–3,9%), хоча він і не був пріоритетним.

Між поколіннями доволі суттєво різнився і обсяг часу, протягом якого більшість їх хотіла бути готова терпіти труднощі, пов'язані з війною¹¹ (таблиця 5). Про його готовність триматись до перемоги повідомило більше половини опитаних із повоєнного та обох застійних поколінь. Натомість молодші покоління виявили більшу поміркованість, відзначаючи обмеженість ресурсів оточення або й взагалі їх вичерпання. Тобто наразі покоління перебудови, Незалежності й євроінтеграції все ще мають за панівну стратегію пошук ресурсів виживання, але важко прогнозувати, як довго вона зберігатиметься.

Таблиця 5
Кількість часу, протягом якого готове терпіти труднощі оточення представників різних поколінь, %

Час терпіння проблем	ПовП	ПРЗ	ППЗ	ППер	ПН	ПЄ
До перемоги	63,7	59,9	53,2	37,0	31,7	24,9
Обмежений час	15,2	18,8	18,4	27,8	31,7	37,0
Вже не готові	4,5	5,1	8,6	16,6	23,3	20,6
ВВ	16,5	16,2	19,8	18,6	13,3	17,5

¹⁰ Відповідаючи на запитання: «Що особисто для Вас є найбільш важливим із переліченого нижче?», респондент мав вибір з дев'яти сфер (благополуччя дітей; матеріальний добробут; міцне здоров'я; міцна сім'я; національно-культурне відродження; державна незалежність України; створення в суспільстві рівних можливостей для всіх; цікава робота; власна безпека та безпека близьких людей).

¹¹ Повне формулювання питання було таким: «У зв'язку з війною в житті людей виникає багато проблем (зростають ціни на продукти та товари, виникають проблеми з електропостачанням та тепlopостачанням, скорочуються робочі місця). На вашу думку, більшість людей з вашого оточення ...» – з альтернативами: 1 – готові терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно, до перемоги України у війні; 2 – готові терпіти теперішні та майбутні проблеми, але лише обмежений час; 3 – не готові терпіти ці труднощі вже зараз; 4 – важко відповісти.

Нарешті, особливості атитюдів представників поколінь зумовили й уявлення про те, як живе більшість населення (таблиця 6), склавши, з огляду на відносність самооцінок власного становища, їх підґрунтя. Основні поколінні відмінності простежуються щодо сприйняття життєвих умов більшості населення як поганих або задовільних, хорошими їх вважала надто мала задля коректного порівняння кількість осіб. Близько половини опитаних із повоєнного та раннього застійного поколінь вважали, що умови життя більшості людей є задовільними, тоді як решта поколінь не поділяла їхнього оптимізму, сприймаючи їх скоріше як погані (також близько половини респондентів)¹². Примітно, що пізнє застійне покоління, попри подібність його економічного становища, пріоритетів та налаштування на перенесення труднощів до старших поколінь, тим не менш має вищі фінансові домагання і критичніше оцінює становище решти людей, нагадуючи молодші покоління.

Таблиця 6
Уявлення про умови життя більшості населення представників різних поколінь, %

Умови життя	ПовП	ПРЗ	ППЗ	ППер	ПН	ПЄ
Загалом погані	33,7	39,4	48,9	53,3	54,6	49,9
Загалом задовільні	54,7	45,6	39,6	35,4	32,9	32,0
Загалом хороші	1,4	2,8	3,7	2,7	2,7	7,2
ВВ	10,2	12,2	7,8	8,7	9,8	10,9

Висновки. Підсумуюмо, що до війни самооцінка представниками різних поколінь їх становища була помітно більш диференційованою, ніж у воєнний час. Так, два старших покоління тяжіли до найнижчих оцінок власного становища та задоволеності життям.

Стирання поколінних відмінностей сприйняття позицій у соціальному просторі зумовлено підвищенням значень її показників у двох найстарших і зниженням – у двох молодших поколіннях. Вказані зміни ґрунтуються на поколінних розбіжностях в установках: старші мають виражені орієнтації на суспільне благо, зокрема збереження державної незалежності, виявляючи самоексклюзив та самопожертву. Натомість у молодших поколінь більш виражені індивідуалістичні та матеріалістичні орієнтації, вищий рівень фінансових домагань, а звідси – менше бажання миритись із життєвими негараздами та їх гостріше сприйняття.

Особливістю атитюдів поколінь середньої вікової групи є їх «проміжний» характер: у народжених у період пізнього застою вони нагадують погляди старших поколінь, а в тих, хто дорослішав у часи перебудови – молодших. Те саме стосується й актуального економічного становища. Однак навіть представники покоління пізнього застою уподібнюються молодшим у фінансових домаган-

¹² Всі відмінності значимі на рівні $p=0,01$.

нях і критичному оцінюванні становища інших, що згодом може стати джерелом погіршення самооцінок власних позицій.

Зафіксовані тренди стирання поколінних відмінностей в оцінках власного становища, спричинені передусім їх підвищенням у старших поколінь, потребують подальшого моніторингу. Зокрема, представляє значний інтерес перевірка стійкості описаної тенденції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Makeev S. До соціологічної інтерпретації сингулярності. *Стан сингулярності: соціальні структури, ситуації, повсякденні практики* ; за ред. С. Makeeva, С. Оксамитної. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», Інститут соціології НАН України, 2017. С. 15–41.
2. Makeev S. Інституційні стани: норма, патологія, надзвичайність. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 22–39.
3. Перевесники Незалежності. Силуети покоління у часі та подіях : колективна монографія / за ред. С. Makeeva, Н. Коваліско. Київ : Інститут соціології НАН України ; Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2022. 299 с.
4. Малиш Л. Поколінні особливості сприйняття соціальної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 3. С. 105–120.
5. Молодь України: від освіти до праці / С. Оксамитна та ін. Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2010. 202 с.
6. Brooks M., Lasser J. Tech Generation. Raising Balanced Kids in a Hyper-Connected World. New York : Oxford University Press, 2018. 317 p.
7. Gasset J.O.Y. The Modern Theme. New York, Evanston, London : Harper and Row Publishers, 1933. 152 p.
8. Gerson K. The Unfinished Revolution: How a New Generation is Reshaping Family, Work, and Gender in America. New York : Oxford University Press, 2010. 312 p.
9. Mannheim K. The problem of generations. *Psychoanalytic review*. 1970. Vol. 57. № 3. P. 378–404.
10. Seemiller C., Grace M. Generation Z. A Century in the Making. London, New York : Routledge, 2019. 321 p.
11. Strauss W., Howe N. Generations: The history of America's future, 1584 to 2069. New York, London : Harper Perennial, 1991. 538 p.
12. Strauss W., Howe N. Millennials Rising: The Next Great Generation. New York : Vintage Books, 2000. 432 p.
13. Žilinskienė L., Ilic M. Changing family values across the generations in twentieth-century Lithuania. *Contemporary Social Science*. 2020. Vol. 15. № 3. P. 316–329.